

el-EMVÂL

(bk. KİTÂBÜ'l-EMVÂL).

EMZİRME

(bk. RADÂ').

EN' ÂM

(bk. EN' ÂM SÜRESİ).

EN' ÂM SÜRESİ

(سورة الأنعام)

**Kur'an-ı Kerim'in
altıncı sûresi.**

Mekke devrinin sonlarında tamamı bir gecede nâzil olmuştur. Ancak bazı âyetlerinin (20, 21, 91, 92, 93, 98, 114, 145, 151, 152, 153) Medine devrinde nâzil olduğuna dair rivayetler de vardır (Süyûtî, *ed-Dürrü'l-menşûr*, III, 245). Âyet sayısı 165 olup *fâsıla**'sı (لم نظر) ibaresinde yer alan (ر . ط . ل . م . ن) harfleridir. Sûre ismini 136, 138 ve 139. âyetlerde geçen ve "deve, sığır, koyun ve keçi" anlamına gelen *en'âm* (tekili *ne'am*) kelimesinden alır. Allah'ın birliği ve Hz. Muhammed'in hak peygamber olduğuna dair kesin belgeler, puta tapıcılığı red ve iptal eden delil ve hüccetler ihtiva etmesinden dolayı (âyet 83, 149) Hüccet sûresi adıyla da anılır.

En'âm sûresinde tevhid inancının, peygamberliğin, yaratılışın, yeniden dirilişin kesin delilleriyle şirk ve dalâlet ehlinin sapık görüşlerini, bâtıl inanışlarını red ve iptal eden belgeler bulunmakta, eti yenilen ve yenilmeyen hayvanlarla ilgili

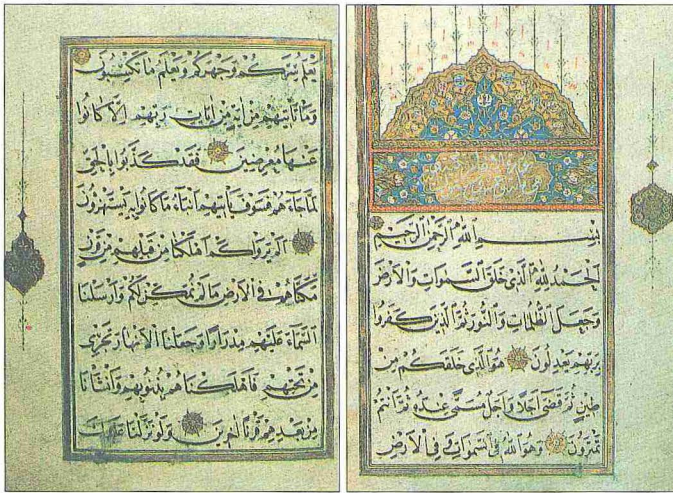
açıklayıcı bilgiler, helâl ve harama ait hükümler yer almaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de "elhamdülillâh" diye başlayan beş sûrenin ikincisi olan sûrede, gökleri ve yeri yaratmanın yanında bütün varlıkları belirli ölçü ve sınırlar çerçevesinde ve muayyen bir zaman içinde yaşatanın, zulmetle nuru yaratanın da Allah olduğu bildirilir. Gerçeklere inmayan, ilâhî nimetlerin kadrini bilmeyen inkârcıların peygamberin bir melek olması, vahiy yerine yazılı bir kitabın gelmesi gerektiği yolundaki tutarsız itirazlarını ve inanmamak için öne sürdükleri bahanelerini cevaplayan âyetlerden sonra göklerde ve yerde Allah'tan başka bir tanrının bulunmadığı kesin ifadelerle açıklanır. İlk bakışta Mekke müşriklerine cevap niteliğinde görünen, aslında küfür ve şirkin her çeşidini yok etmeyi hedefleyen bu âyetlerin ardından bir tek tanrıya tapmanın önemi dile getirilir, bunun gerek kâinat nizamına gerekse insan ruhuna getirdiği sonuç üzerinde durulur. Bundan önceki sûrelerde de tevhid inancı söz konusu edilmiş, ancak bu sûrede mesele çok yönlü olarak ele alınmış, dinin temel ilkeleri ve özellikle ulûhiyyet konularında yanlış görüşler ileri sürmenin, dolayısıyla Allah'a iftira etmenin çirkinliği gözler önüne serilmiştir. İnsanı yaratılmış varlıklara tapmaktan, onlar önünde küçülmekten kurtarmak üzere Cenâb-ı Hakk'ın peygamberler göndermesi aslında öteki nimetler gibi ilâhî bir rahmettir. "Allah rahmet etmeyi kendi zâtına farz kılmıştır" (âyet 12).

Tevhid inancını pekiştiren âyetlerin ardından, peygamberlere karşı giriştikleri mücadelede inkârcıların elinde kuru bir inattan başka herhangi bir belge bulun-

madığını bildiren âyetler yer alır. Bu tutumlarıyla onların yalnız gerçeklere karşı saygısızlık yapmakla kalmadıkları, ayrıca kendi kendilerine de haksızlık ettikleri, çünkü küfür ve şirkin insanı hüsrana götüreceği açıklanır. İnkârcıların, daha önceki çağlarda peygamberlere karşı direnen kavimlerin kötü âkıbetlerinden ders almayı bilmedikleri dile getirilerek bazı çarpıcı örnekler verilir. İnkârcıların gerçekte Hz. Peygamber'i değil Allah'ın âyetlerini yalandadıkları, halbuki Allah'ın kitabında hiçbir şeyin noksan bırakılmadığı, hakikat karşısında sağır, dil-siz ve kör gibi davranmanın ve diri olduğu halde ölü gibi yaşamının çirkinliği açıklanır; inkârcıların kökünün kurtulacağı, onların yaptıkları taşkınlıkların cezasız kalmayacağı bildirilir ve müminlere mükâfatlar verileceği müjdelendir. Kâinatın yaratılıp yönetilmesinde hiçbir etkisi bulunmayan âciz putlara tapmanın, doğru yolu gördükten sonra ona sırt çevirmenin kötülenmesinden sonra Hz. İbrâhim'in yıldıza, aya ve güneşe tapmakta olan kavmini uyarma ve puta tapıcılıktan vazgeçirme çabaları anlatılır. Onun mümin ve Hanîf kişiliği gözler önüne serilerek özellikle İbrâhim soyundan gelmekle övünen Mekke müşriklerinin onun yolundan nasıl uzaklaşmış oldukları ifade edilir. Sadece İbrâhim ve İsmâil değil bütün peygamberler Allah'ın birliğine inanan ve insanları yalnızca O'na tapmaya çağıran salih ve iyi kişiler olarak tanıtılır ve bu arada on sekiz peygamberin isimleri anılır. Vahye inanmayanların yaratıcıyı gereği gibi tanıyamayacakları, Kur'an'ın daha önce gönderilmiş kitaplar gibi bir kitap olduğu haber verildikten sonra Allah'ın her şeye gücü yettiğini gösteren kevnî olaylar üzerinde durulur. Göklerde ve yerdeki bütün güzellikleri yaratan Allah'ın ne cin ne de başka varlıklar cinsinden eşi benzeri olmadığı, ona evlât isnat etmenin bilgisizlikten kaynaklandığı bildirilir.

Sûrenin 118. âyetinden itibaren dinin pratik bazı hükümlerine geçilir. Burada eti yenilen ve yenilmeyen hayvanlar hakkında ayrıntılı bilgi verilerek insanların kendi zanları haram ve helâl için kural koymaya kalkmalarının çirkinliği, yanlış bile bile sürdürmenin anlamsızlığı dile getirilir ve bu iddia sahipleri iddialarını ispatlamaya çağırılır; bu arada Allah'ın neleri haram kıldığı açıklanır. İlk yasağın da hiçbir şeyi Allah'a ortak koşmamak olduğu bildirilerek anne ve babaya saygısızlık etmenin, geçim korku-

En'âm
sûresinin
nesih
hattıyla
yazılmış
ilk âyetleri

suyla çocukların canına kıymanın, fuhuş yapmanın, adam öldürmenin, yetim malı yemenin, eksik tartıp noksan ölçmenin sakınılması gereken en büyük günahlar olduğu zikredilir. Adaletten ayrılmama ve Allah'a karşı ahdini yerine getirme tavsiyesinde bulunulur. Selâmette çıkaracak doğru yolun ancak bu yol olduğu, bütün semavî dinlerde müsterek olan ve Tevrat'ta da "on emir" adıyla yer almış bulunan bu temel ilkeler hatırlatılırken sûre âdeta özetlenmiş olur. Dinde kitaba uymanın önemine bu son bölümde bir defa daha dikkat çekilir (âyet 155). Sûre, bir kötülüğe o kötülük kadar ceza, bir iyiliğe ise on katıyla mükâfat verileceği müjdelendikten sonra (âyet 160) Allah'ın bağışlayıcı ve merhametli olduğunu bildiren bir hükümle son bulur.

En'âm sûresi tevhid inancı açısından Bakara sûresiyle, peygamberliğin ispatı bakımından Âl-i İmrân sûresiyle, âhiret inancı açısından bir sonraki A'râf sûresiyle, ahlâk ilkeleri bakımından İsrâ ve Lokmân sûreleriyle, eti yenilen ve yenilmeyen hayvanlara ait yasaklar açısından da bir önceki Mâide sûresiyle yer yer konu ve muhteva benzerlikleri gösterir. İçinde iman ve ahlâk esaslarına geniş ölçüde yer verilmiş olması ve baştan sona şirk ehlinin gerekçelerini çürütmeye yönelik çok yönlü ispatlar sergilemesi, bu sûrenin Mekke devrinin sonlarına doğru, muhtemelen İsrâ sûresinin ardından ve A'râf sûresinden önce nâzil olduğunu gösterir.

En'âm sûresinin fazileti hakkında nakledilen rivayetlere göre Hz. Peygamber, sûrenin tamamının kendisine bir defa da nâzil olduğunu ve kalabalık bir melek topluluğu tarafından dünyaya uğurlandığını ifade etmiştir (Hâkim, II, 315; İbn Kesîr, III, 233-234; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-menşûr*, III, 234-235). Sûrenin fazileti hakkında başka rivayetler varsa da bunlar sahih kabul edilmemiştir. Ancak sûre bu rivayetler sebebiyle müslümanlar tarafından çok okunmuş ve güzel hatla yazılmıştır. Nitekim En'âm sûresinin Yâsîn ve Mülk sûreleriyle beraber, "en'âm-ı şerif" veya kısaca "en'âm" denilen bir mecmua halinde güzel hatla yazılması hattatlar arasında bir gelenek haline gelmiştir. Bilhassa Osmanlı sanatkârları en'âm-ı şeriflerin yazılması, tezhip edilmesi ve ciltlenmesi hususunda ince zevk ve hünerlerini göstermişler, bu alanda İslâm sanatlarının en güzel örneklerini vermişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "n'am", md.; *Lisânü'l-'Arab*, "n'am" md.; Dârimî, "Fezâ'ül-lü'l-Kur'ân", 17; Buhârî, "Tefsîr", 6/1-9; Tirmizî, "Tefsîr", 7; Taberî, *Câmî'u'l-beyân* (Bulak), VII, 143-315; VIII, 2-114; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 315; Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, Beyrut 1411/1991, s. 214-224; Fahreddin er-Râzî, *Me-fâtihü'l-ğayb*, XII, 141-237; XIII, 2-233; XIV, 2-12; Kurtubî, *el-Câmi'*, VI, 382-440; VII, 1-159; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, III, 233-381; Süyûtî, *el-İtkân* (Bugâ), I, 81, 91; a.mlf., *ed-Dürrü'l-menşûr*, Beyrut 1409/1988, III, 243-246; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, II, 96-186; Âlûsî, *Râhu'l-me'ânî*, VII, 75-259; VIII, 2-73; Elmalılı, *Hak Dini*, III, 1861-2117; Resîd Rızâ, *Tefsîrü'l-menâr*, VII, 283-671; VIII, 2-294; Ömer Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu* (İstanbul 1955), İstanbul 1980, s. 167-191; Merâgî, *Tefsîr*, Kahire 1389/1970, VII, 69-217; VIII, 3-96; Abdullah Aydemir, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri*, İzmir 1981, s. 137-138; Abdullah Mahmûd Şehhâte, *Ehdâfû küllî sûre ve makâşidühâ fi'l-Kur'ân'l-Kerim*, Kahire 1986, I, 74, 90; Muhammed Muhammed el-Medenî, "Sûretü'l-En'âm", *Risâletü'l-İslâm*, VII/4, Kahire 1955, s. 341-364; VIII/1 (1956), s. 5-28; Mahmûd Şeltût, "Tefsîrü'l-Kur'ân'l-Kerim: Sûretü'l-En'âm", a.e., VIII/2 (1956), s. 117-128; VIII/3 (1956), s. 229-240; VIII/4 (1956), s. 341-352; IX/1 (1957), s. 5-19; IX/2 (1957), s. 117-128; IX/3 (1957), s. 229-240; IX/4 (1957), s. 341-354; Mohammad Abdel Monem El Gamal, "The Significance of the exegesis of Surah Al-Ana'am", *ME*, XLVIII/4 (1976), s. 4-12; "el-En'âm", *UDMİ*, III, 441-444.

EMİN IŞIK

ENÂNİYET

(الأنانية)

Kişinin kendisini ve çıkarlarını başkalarından üstün tutması, bencillik etmesi anlamında ahlâk ve psikoloji terimi.

Arapça'da "ben" anlamına gelen *ene* kelimesinden yapılmış bir masdar-isim olan **enânîyyet** (bencillik) Kur'an-ı Kerim'de, hadislerde ve ilk döneme ait İslâmî kaynaklarda geçmez. Ancak bu terime yakın anlamlar ifade eden **esere** ile **isti'sâr** (الاستئثار) kelimeleri hadislerde ve diğer bazı kaynaklarda yer almaktadır (bk. *Lisânü'l-'Arab*, "eşr" md.; *Tâcû'l-'arûs*, "eşr" md.; Buhârî, "Fiten", 2). Ayrıca Kur'an'da, hadiste ve diğer İslâmî kaynaklarda, günümüzde bir ahlâk ve psikoloji terimi olarak kullanılan "insanın yalnız kendisiyle ilgilenmesi, ilişkide bulunduğu herkesi ve her şeyi kendi yararına kullanma isteği" (egoizm) ve "kendini üstün görme, dolayısıyla kendini her şeyin amacı olarak kabul etme eğilimi" (egosantrizm) anlamındaki enânîyeti yeren pek çok ifade bulunmaktadır. Me-

selâ müşriklere, "Allah'ın size rızık olarak verdiği şeylerden yoksullara infak edin" denildiğinde onların, "Allah'ın geçimini sağlayabileceği kimseleri biz mi besleyeceğiz?" (Yâsîn 36/47) demeleri kınanır. Firavun'un çılgınca bir bencillik duygusuyla halkına, "Ben sizin en yüce tanrınızım" (en-Nâziât 79/24) demesi, Kârûn'un azgınlıktan kaçınması ve insanlara ihsanda bulunması yönündeki tavsiyelere karşılık elindeki bütün imkânlarla kendi bilgisiyile kavuştuğunu iddia etmesi (el-Kasas 28/76-79) Kur'an-ı Kerim'de işaret edilen bencillik örnekleridir. Başta Kur'an olmak üzere İslâm ahlâkına dair bütün kaynaklarda kibir, ucb, buhl ve şuh (cimrililik), kin gütme, fahr gibi kavramlarla ifade edilen ve enânîyet duygusundan kaynaklanan bencil eğilimler yanlış ve kötü kabul edilmiş, bunların yerine alçak gönüllülük, sevgi, dostluk, yardımlaşma ve dayanışma gibi erdemlerin geliştirilmesi istenmiştir.

Bazı müslüman filozofları "ben sevgisi"ni (hubbû'n-nefs) ve insanın daima kendi yararını dikkate almasını onun psikolojik yapısının bir gereği olarak görürler; bununla birlikte kişinin kendi beni için nihai fayda, lezzet ve hayrın başkalarının bu hususlardaki eksikliklerine katkıda bulunmakta olduğunu düşünürler (İbn Miskeveyh, s. 136-138). İslâm mütefekkirleri içinde ahlâkî anlamıyla enânîyet duygusunu en iyi tahlil eden Gazzâlî olmuştur. Gazzâlî *İhyâ'ü 'ulûmî'd-dîn* adlı eserinin çeşitli bölümlerinde bu duyguya ve onun etkilerine temas etmiş, özellikle "Hubbû'l-câh" başlığını taşıyan ve bir ahlâk psikolojisi sergileyen bölümde insanın kendisi dışındaki her şeyle ve her insanla olan bütün ilişkilerinin temelinde ben merkezli bir yaklaşımın bulunduğunu ileri sürmüştür. Buna göre insan kendini herkesten üstün ve seçkin kılmak ister; bunun için de diğer bütün faaliyetleri gibi başka insanlarla ilişkilerini de temelde kendi yetkinliğini geliştirme amacına uygun olarak düzenler. Çünkü "her insanın içinde Firavun'a, 'Ben sizin en yüce tanrınızım' dedirten bir şey vardır" (III, 281). Bu yüzden insan kendini her şeyin amacı ve her şeyi de kendi "vehmî kemal"inin aracı olarak düşünür. Gazzâlî'ye göre insanlar bu yanlış ve tehlikeli yetkinlik anlayışı ve egoizmden ancak sağlıklı bir din ve ahlâk telakkisi sayesinde kurtulabilirler. Gazzâlî inançsız insanlardaki diğerkâmcı duyguları benzer bir yaklaşımla açıklamıştır. Buna göre meselâ herhangi bir